

Beynəlxalq Təhsil İcmalı

İçindəkilər

- 02. Danimarkada ali təhsilin
resurs təminatı: tematik
analitik qeyd
- 04. Portuqaliyada inklüziv təlim-
tədris prosesi
- 08. Məktəbin nizam-intizam
qaydalarını necə inkişaf
etdirə bilirik?
- 10. Şimali Kipr Türk
Respublikası (ŞKTR),
İngiltərə, Finlandiya,
Cənubi Kipr və Hindistanın
məktəbəqədər təhsil
proqramlarının müqayisəsi

Danimarkada ali təhsilin resurs təminatı: tematik analitik qeyd

Təhsil təcrübələrini müqayisə və təhlil edən, qiymətləndirmə aparan, ölkələri bir-birindən öyrənməyə təşviq edən İqtisadi Əməkdaşlıq və İnkişaf Təşkilatı (İƏİT) tərəfindən “Danimarkada ali təhsilin resurs təminatı: tematik analitik qeyd” adlı hesabat dərc olunmuşdur. Hesabatda bildirilir ki, Danimarkanın dövlət təhsil müəssisələri ən inkişaf etmiş və yüksək səviyyədə differensiallaşdırılmış şəbəkələr sırasındadır. Bura universitetlər, kolleclər, akademiya və peşə təhsili müəssisələri daxildir. Növbəti hesabatda isə qeyd olunur ki, Danimarkada 35 ali təhsil müəssisəsi var. Bunlardan 8-i universitet, 7-si kollec, 8-i akademiya, 3-ü mədəniyyət təhsili müəssisəsi, 5-i dəniz mühəndisliyi kollecidir. Danimarkada ali təhsil ən yüksək səviyyədə maliyyələşdirilən sahələrdən biridir. Bu maliyyə dəstəyi 4,3% təşkil edir və əksər İƏİT ölkələrindən: İsveçdən (3,6%), Böyük Britaniyadan (3,4%) və Almaniya (2,9%) yüksəkdir. Eyni zamanda, Danimarkanın maliyyələşdirmə sistemi işçi heyəti, infrastruktur və gündəlik fəaliyyətlər üzrə xərcləri ödəmək üçün nəzərdə tutulmuş 3 maliyyə komponentindən ibarət yeni modelə (qrantlar) malikdir. Qrantlara **Əsas grant** (Grundtilskud), **Fəaliyyət grantı** (Aktivitetstilskud) və **Nəticələr üzrə grantlar** (Resultattilskud) daxildir. Əsas grant sabitdir və 4 il müddətində verilir. Bu hər bir müəssisənin aldığı təhsil subsidiyasının 1/4-nə bərabərdir. **Fəaliyyət üzrə grant** ali təhsil müəssisələri üçün ən böyük maliyyə vəsaitini təqdim edir və hər il verilir. Nəticələr üzrə grant isə ali təhsil müəssisələrində maliyyələşdirmənin 7,5%-ni təşkil edir. Bu hər il yuxarıda göstərilən fəaliyyət göstəriciləri ilə əlaqədar olaraq müəssisənin fəaliyyəti əsasında verilir.

Danimarkanın ali təhsil müəssisələrinə maliyyə ayırması hər bir tələbə üçün İƏİT üzrə ortalama göstəricidən bir qədər yüksəkdir. Hesabatda bildirilir ki, Danimarkanın ali təhsil müəssisələrində hər bir tələbə üzrə maliyyə vəsaiti 2018-ci il üçün İƏİT-nin ortalama göstəricisindən 15% yüksəkdir. Lakin ölkədə yaşayış xərcləri digər İƏİT ölkələri ilə müqayisədə nisbətən aşağıdır, bu o deməkdir ki, hökumət daha aşağı təhsil haqqı tətbiq edir və tələbə təqaüdü ilə yaşayan ailələrin əksər xərclərini öz üzərinə götürür.

Hesabatda həmçinin Danimarkanın əsas təhsil xidmətlərini, tədqiqat və tərəqqini, köməkçi xidmətləri əhatə edən tədrisə, nisbətən az maliyyə vəsaiti ayırdığı qeyd olunur. Maliyyənin böyük hissəsi tələbələrə təhsil haqqının ödənilməsinə sərf olunur.

Ölkədə maliyyələşdirmə İƏİT-nin ölkədə tətbiq etdiyi üsullar baxımından da fərqlənir. Bunlara **formul əsaslı maliyyələşdirmə, tarixi və ya artımlı maliyyələşdirmə, hökumətlər və ali təhsil müəssisələri arasında danışıqlar daxildir**. Hesabatda yalnız Danimarka və Portuqaliyanın bu üsullardan istifadə etdiyi bildirilir. Formul əsaslı maliyyələşdirmə İƏİT ölkələrində ən çox istifadə edilən maliyyələşdirmə üsuludur.

Hesabatda həmçinin Danimarkanın hədəflərə nail olmaq və ümumi fəaliyyətini gücləndirmək üçün maliyyələşdirmə mexanizmindən istifadə etdiyi qeyd olunur. İƏİT ilə müqayisədə, Danimarkanın ali təhsil müəssisələrinin maliyyələşdirilməsi modeli göstəricilər əsasında daha yüksək ümumi maliyyə vəsaiti ayırır. Bu, fəaliyyətə başlamaq, eləcə də sistemlərdə istifadə olunan təlimatların keyfiyyətini və uyğunluğunu qiymətləndirmək üçün bir neçə göstərici və mexanizmdən istifadə edir. Buna görə də hər bir sistemin təsirlərini müşahidə etmək və digər İƏİT təcrübələrindən, digər sistemlərdən öyrənmək çox vacibdir. Danimarkanın digər İƏİT ölkələrinin istifadə etdiyi sistem çərçivəsinə oxşar sistemdən istifadə etməsi də diqqətəlayiqdir. Yəni mexanizmin əsas diqqət mərkəzi sadəcə

maliyyələşdirmə vasitəsi kimi deyil, eyni zamanda, ali təhsil müəssisələrinin nailiyyət nəticələri və hesabatlılığını təşviq etməkdir. Maliyyələşdirmə prosesinin əsas məqsədləri tələbələrə maddi cəhətdən dəstəkləmək, tələbələrə uyğun müəssisələri maliyyələşdirmək, xüsusi kapital təşəbbüsləri üçün təşkilatları maliyyələşdirmək və maliyyə nəticələrinə malik institusional fəaliyyət müqavilələridir. Danimarka sistemi sosial bərabərliyi təşviq etmək üçün, ilk növbədə, tələbələrə maliyyələşdirilməsinə əsaslanır.

Bundan əlavə bildirilir ki, əksər İƏİT ölkələrinin ali təhsil sistemləri vəsaitlərin ayrılması üçün aşağıdakı yanaşmaları qəbul etmişdir;

- 1) məhdudiyyətsiz grantlar;
- 2) məqsədli maliyyələşdirmə prosesini bloklaymaq;
- 3) geniş maliyyə kateqoriyalarına təyin edilmiş grantları bloklaymaq.

Danimarka ali təhsil müəssisələrinə maliyyə vəsaitinin yenidən bölüşdürülməsi üçün müxtəlif variantlar təqdim edir. Belə ki, maliyyələşdirmə mexanizmlərinin bölüşdürülməsi maddi cəhətdən adekvat şəkildə idarə edilməli və nəticələrin hesabatlılığı təmin olunmalıdır. Danimarka özünün əsas maliyyələşdirmə modelində məzunların məşğulluq parametrlərindən istifadə edərək məzunlar üçün yaxşı iş nəticələrini təşviq edən İƏİT ölkələri arasında yer tutur.

Hesabatda həmçinin qeyd olunur ki, Danimarkada 2019-cu ilə qədər 25-34 yaşlı gənclərin təxminən 47%-nin ali təhsili var. Bu da digər İƏİT ölkələri arasında yüksək nəticə hesab oluna bilər. Hətta Danimarka məzunlarının əmək bazarına əlçatanlığının təmin olunması istiqamətində də işlər görmüşdür. Buna görə də, ölkələr məzunların əmək məlumatlarından istifadə edərək tələbələrə seçimlərini dəstəkləməyi Danimarkadan öyrənirlər.

Portuqaliyada inklüziv təlim-tədris prosesi

İƏİT-nin “Müxtəliflik layihəsi” çərçivəsində Portuqaliyada inklüziv təlim-tədris prosesi nəzərdən keçirilmişdir. Layihə çərçivəsinə əsaslanaraq, Portuqaliyada aşağıdakı sahələr üzrə inklüziv təlim-tədris prosesinin necə təşkil edildiyi araşdırılır:

Hesabatda 2021-ci ildə İƏİT üzvlərinin Portuqaliyadakı məktəbləri ziyarət etdiyi və görüşlər keçirdiyi zaman Portuqaliya təhsil sisteminin real vəziyyətilə bağlı təhlil və gəlinmiş nəticələr öz əksini tapmışdır. Burada təqdim olunan ən son statistik məlumatlar 2019/2020-ci tədris ilini əhatə edir.

Hesabatda bildirilir ki, Portuqaliya bütün şagirdlərin ehtiyaclarına cavab verməyə yönəlmiş inklüziv təhsil sistemi üçün güclü çərçivənin yaradılmasında mühüm irəliləyiş əldə etmişdir. 2018-ci ildə “Sərbəstlik və Kurikulumun çevikliyi” haqqında 55 nömrəli Fərman və Inklüziv Təhsil haqqında 54 nömrəli Fərman qüvvəyə minmişdir. Bu yeni çərçivə göstərir ki, inklüziv təhsil sisteminin bütün şagirdlərin ehtiyaclarına uyğunlaşması üçün onda ciddi dəyişikliklər edilməli və davamlı proses kimi yoxlanılmalıdır. Bu proses Portuqaliyada hazırda həyata keçirilməkdədir.

Portuqaliya təhsil sistemində 2009-cu ildən başlayaraq icbari təhsilin 18 yaşa qədər uzadılmasından sonra, demək olar ki, bütün 6-12 yaş arası məktəbli uşaqlar icbari təhsilə cəlb olunublar. Bu müddət ərzində şagirdlərin ümumi göstəricilərində əhəmiyyətli inkişaf qeydə alınmışdır. Portuqaliya İƏİT-nin Beynəlxalq Şagird Qiymətləndirmə Proqramı (PISA) vasitəsilə qiymətləndirilən bütün fənlər, xüsusilə oxu, riyaziyyat və elm üzrə müsbət inkişaf dinamikasına malik ölkələrdən biridir. Bu fakta əsaslanaraq bildirilir ki, Portuqaliyada təhsili erkən müddətdə tərk edənlərin nisbəti əhəmiyyətli dərəcədə azalmışdır.

Uğurlarına baxmayaraq, Portuqaliya səmərəli inklüziv təhsil sisteminə nail olmaq üçün bəzi çətinliklərlə qarşılaşır. Şagirdlərin təhsil və yaşayış nəticələrindəki mühüm fərqlər onların müxtəlif ölkələrdən gəlmələri, aztəminatlı və immiqrant ailələrdən, həmçinin qaraçı icmalarından olmaları ilə bağlıdır.

İƏİT-in müvafiq sahə üzrə komandası Portuqaliyanın təhsil sisteminin inklüzivliyini təkmilləşdirmək üçün bütün bölmələr üzrə inklüziv təhsilin monitoring və qiymətləndirilməsi də daxil olmaqla 3 prioritet məsələ müəyyənləşdirmişdir:

1-ci prioritet məsələ: Inklüziv təhsilin idarə edilməsi və maliyyələşdirilməsi.

Portuqaliyada 1980-ci illərdən bəri bərabərlik və inklüzivliyi təşviq etmək səylərinə baxmayaraq, yalnız 2018-ci ildən inklüziv təhsillə bağlı hərtərəfli hüquqi baza hazırlanmışdır. Buraya yerli məktəblərə daha çox çeviklik və sərbəstlik vermək üçün həyata keçirilən böyük səylər daxil edilmişdir. İndi isə bərabərlik və inklüzivliyi dəstəkləmək üçün bir çox proqramlar, strukturlar və insan resursları mövcuddur. Lakin bu resursların idarə olunması, bütün səviyyələrdə inklüziv təhsil sisteminin idarə edilməsi və inklüziv təhsildən kompleks təhsilə yanaşmanın dəyişdirilməsi ilə bağlı problemlər hələ də qalmaqdadır. Bütün bunları nəzərə alaraq, İƏİT-in müvafiq sahə üzrə komandası Portuqaliyaya inklüziv təhsilin idarə edilməsi və maliyyələşdirilməsi ilə bağlı problemlərin öhdəsindən gəlməyə kömək etmək üçün aşağıdakıları tövsiyə edir:

- Təhsil sisteminin müxtəlif səviyyələri arasında qarşılıqlı əlaqə və hesabatlılıq mexanizmləri vasitəsilə inklüziv təhsilin idarə edilməsini təkmilləşdirmək;
- Inklüziv təhsil haqqında konsepsiyayı genişləndirmək üçün əməkdaşlıq və məsləhətləşmə strategiyalarını davam etdirmək;
- Inklüziv təhsil üçün resursların idarə edilməsini təkmilləşdirmək, bərabərlik və inklüzivliyi dəstəkləmək üçün ardıcıl maliyyələşdirmə sisteminin qurulması səylərini davam etdirmək;
- Inklüziv təhsilin sistem səviyyəsində monitoring və qiymətləndirilməsini təmin etmək.

2-ci prioritet məsələ: Müxtəliflik, bərabərlik və təhsildə inklüzivlik üçün mövcud potensialın inkişafı

Son bir neçə ildə Portuqaliya hökuməti şagirdlər arasında müxtəlifliyin aradan qaldırılmasına, təcrübələrini təkmilləşdirmək üçün müəllimlərə və digər rəhbər işçilərə dəstək verməyə yönəlmiş müxtəlif tədbirlər həyata keçirmişdir. Lakin müəllimlərin qeyri-adekvat hazırlığı, müxtəliflik, bərabərlik və inklüzivlik üçün davamlı peşəkar təlim və xüsusi təhsilə ehtiyacı olan şagirdlərlə iş prosesində problemlər hələ də qalmaqdadır.

İƏİT-in müvafiq sahə üzrə komandası Portuqaliyaya inklüziv təhsil üçün potensialın inkişafı ilə bağlı problemlərin öhdəsindən gəlməyə kömək etmək məqsədilə aşağıdakıları tövsiyə edir:

- Müxtəlifliyin bütün mənfi cəhətlərini həll etmək üçün əməkdaşlığı və potensialın gücləndirilməsini təmin etmək məqsədilə qabaqcıl təcrübələri müəyyən etmək;
- Müxtəlifliyi və inklüzivliyi dəstəkləmək məqsədilə müəllimlər üçün davamlı peşəkar təlim imkanlarını genişləndirmək;
- Müxtəliflik, bərabərlik və inklüzivlik kurslarına uyğun olaraq müəllimləri multikultural təlimlərə cəlb etmək;
- Təhsildə inklüzivliyi gücləndirmək məqsədilə müəllimlərin işə qəbulunu, müəllim peşəsinin cəlbediciliyini təkmilləşdirmək;
- Etnik, mədəni və linqvistik müxtəlifliyə malik müəllimlərin işə götürülməsini təmin etmək.

3-cü prioritet məsələ: Şagird müxtəlifliyinə qarşı məktəbdə müvafiq və sağlam mühitin yaradılması.

Portuqaliyanın təhsil sistemində müxtəliflik, bərabərlik və inklüzivlik prinsiplərinə yüksək səviyyədə riayət olunur, lakin məktəblərdəki mövcud vəziyyət bundan xeyli fərqlənir. Bu uyğunsuzluqları aradan qaldırmaq üçün səmərəli təcrübə nümunələrindən istifadə oluna bilər. Belə inkişaf istiqamətlərini dəstəkləmək üçün böyük əhəmiyyətə malik insan resursları da mövcuddur. Yaxşı səviyyədə təşkil olunmuş məktəb qrupları inklüziv tədbirlərin inkişafının dəstəklənməsi üçün real imkanlar təqdim edir. Buna baxmayaraq, məktəblərdə müxtəlif tədbirləri təşkil edən resurslardan istifadə ilə bağlı problemlər, müəllimlər və məktəb rəhbərləri üçün peşəkar təlim imkanlarının məhdudluğu, yerli koordinasiyanın olmaması, proqram və təcrübələrin monitorinqi, qiymətləndirilməsi üçün məhdud strategiyalar mövcuddur.

İƏİT-in müvafiq sahə üzrə komandası Portuqaliya hökumətinə şagird müxtəlifliyi ilə əlaqədar mövcud problemlərin öhdəsindən gəlməyə kömək etmək üçün aşağıdakıları tövsiyə edir:

- Inklüziv sinif təcrübəsinin təşkilinə yönəlmiş peşəkar təlim proqramını təqdim etmək;
- Məktəblər və icmalar daxilində dəstək resurslarından istifadəyə dair müvafiq təlimatlar tərtib etmək;
- Bərabərlik və inklüzivliyin təşkili istiqamətində məktəblər və məktəb qruplarında koordinasiya yerli dəstək strukturunun mövcudluğunu təmin etmək;
- Yerli və məktəb səviyyələrində inklüziv təhsil təcrübələrinin monitorinqi və qiymətləndirilməsi üçün strategiyaları gücləndirmək.

Məktəbin nizam-intizam qaydalarını necə inkişaf etdirə bilərik?

David Osher, George G. Bear, Jeffrey R. Sprague, and Walter Doyle tərəfindən Amerika Təhsil Tədqiqatları Assosiasiyasında “Məktəbin nizam-intizam qaydalarını necə inkişaf etdirə bilərik” adlı məqalə dərc olunmuşdur. Məlumdur ki, məktəbin nizam-intizam qaydaları təlim-tərbiyə prosesinin ən başlıca tələbi və məqsədidir. Hərtərəfli maarifləndirici tədbirlər, məqsədyönlü müdaxilə, şagirdlərin intizam qaydalarına əməl etməsi bütün məktəbin, təlimin, təhsilin, şagirdlərin inkişafına və daha əlverişli təhsil mühitinin təmin olunmasına xidmət edir. Məktəb kollektivi və xüsusilə də müəllimlər məktəbin nizam-intizam qaydalarını pozan və bu qaydalara tabe olmayan şagirdlərə təcridedici və az təsirli cəza tədbirləri tətbiq edərkən müxtəlif problemlərlə üzləşirlər. Bu şagirdlərin intizamsız davranışı təlim prosesinə mane olur və digər təsirlərlə yanaşı, müəllimin yorğunluğunu da artırır. Məqalədə bildirilir ki, məktəblərdə çətin tərbiyə olunan şagirdlərin intizam problemləri həll edilməlidir. Nizam-intizam qaydalarından yayınma, qayda pozuntusu, zorakılıq, itaətsizlik, təlimdən imtina kimi hallar bu problemlərə daxildir. Bu problemlərin vaxtında və layiqincə həll olunmaması həm məktəbin, həm müəllimin, həm də hər bir şagirdin fərdi təlim nəticəsinə və sosiallaşmasına mənfi təsir göstərir.

Səciyyəvi haldır ki, məktəblər nizam-intizam qaydalarını pozan şagirdlərə fiziki, kənarlaşdırma və təhsildən uzaqlaşdırılma kimi cəza tədbirləri tətbiq edirlər. Bu tədbirlər uzunmüddətli problemin müvəqqəti həllini təmin edir. Məktəbin daxili nizam-intizam qaydaları çox vaxt cəza forması hesab olunur. Bəzi qaydalar ağır olsa da, şagirdləri nizam-intizama cəlb edir. Bu, cəmiyyət, məktəb və sinif mühitində əməkdaşlıq hadisəsidir.

Məqalədə qeyd olunur ki, Osher və digərləri məktəbdaxili müsbət davranış dəstəyi (SWPBS) və sinif idarəçiliyinə ekoloji yanaşmaları daxil etmək üçün şagirdlərin davranışlarını və məktəbin nizam-intizam təcrübələrini səmərəli şəkildə təkmilləşdirə bilən yanaşma tədqiq etmişdir. Son onillikdə məktəblərdə cəzalandırmanın 2 universal metodu geniş şəkildə qəbul edilmişdir. **Sosial Emosional Təlim (SET)** və **Məktəbdaxili Müsbət Davranış Dəstəkləri** (MMDD - SWPBS) belə təşəbbüslərə daxildir. Qaydalara və funksiyalara əsaslanan davranış təlimatları **Məktəbdaxili Müsbət Davranış Dəstəkləri** vasitəsilə aşılır və nəticədə qaydalara əməl edən uşaqlar mükafatlandırılır. Sosial şüur, özünüidarə, özünüdərk, məsuliyyətli qərar qəbul etmə, əlaqəli bacarıqları ilə fərqlənən şagirdlər və müəllim heyətinin əlaqəsi **Sosial Emosional Təlim (SET)** texnikalarına əsaslanır.

Sosial Emosional Təlimin əsas məqsədi özünüintizam qaydalarını dəstəkləyən şagird fəaliyyətlərinin, **Məktəbdaxili Müsbət Davranış Dəstəklərinin** isə əsas məqsədi şagirdlərin davranışının idarə edilməsi sistemlərinin inkişafıdır. Nəticədə, məqsədlərinə çatmaq üçün onların yanaşmaları bir-birindən əhəmiyyətli dərəcədə fərqlənir. Digər tərəfdən, MMDD proqramları çox vaxt müəllimə, SET proqramları isə şagirdə yönəldilir. SET koqnitiv, emosional, əxlaqi və sosial inkişafa aid olan fərdi xüsusiyyətlərin, güclü tərəflərin, fəaliyyətlərin inkişafı və əqli sağlamlığın qorunması ilə məşğul olur.

Bununla yanaşı, bu iki vasitənin ortaq cəhətləri çoxdur. Ətraf mühit komponentləri həm MMDD, həm də SET-ə daxildir. Bu da ekoloji yanaşmaya oxşardır və tədris prosesinə cəlb edilməni dəstəkləyir. Bundan əlavə, bunların hər ikisi sosial və davranış bacarıqlarının təşviqini, problemli davranışların qarşısının alınmasının əhəmiyyətini vurğulayır. Bunların hər ikisi akademik təlimdə müəllimin iştirakının mühüm rol oynadığını önə çəkir və cəzalandırma üsullarından daha çox “müsbət” üsulları təbliğ edir.

Şagirdlərin iştirak etdiyi fəaliyyətlərin səmərəliliyini artırmaq və təsir imkanlarını saxlamaq üçün sinif idarəçiliyində ekoloji yanaşmadan istifadə etməklə məktəbdə nizam-intizam qaydalarının gücləndirilməsi əsas məqsəd sayılır.

Şimali Kipr Türk Respublikası (ŞKTR), İngiltərə, Finlandiya, Cənubi Kipr və Hindistanın məktəbəqədər təhsil proqramlarının müqayisəsi

Şimali Kipr Türkiyə Respublikasının məktəbəqədər təhsil kurikulumunu İngiltərə, Finlandiya, Cənubi Kipr və Hindistanda məktəbəqədər təhsil kurikulumları ilə müqayisə etmək üçün araşdırma aparılmışdır. Araşdırmada məqsəd bu ölkə kurikulumlarının yaş qrupları üzrə təsnifini, müəyyənləşdirilmiş ümumi hədəfləri (məqsədləri), mənimsənilən sahələri, onların məzmun xüsusiyyətləri və qiymətləndirmə prosesləri arasında oxşar və fərqi cəhətləri öyrənməkdir.

Bütün məlumatlar adı çəkilən ölkələrin təhsil nazirlikləri tərəfindən tərtib olunmuş mövcud məktəbəqədər təhsil proqramlarından götürülmüşdür:

- Şimali Kipr Türk Respublikası (ŞKTR) – Məktəbəqədər Təhsil Kurikulumu (2016);
- İngiltərə – Erkən İllər Hazırlıq Mərhələsi (2020);
- Finlandiya – Məktəbəqədər Təhsil Əsas Planı (2014);
- Cənubi Kipr – Məktəbəqədər Təhsil Kurikulumu (2020);
- Hindistan – Milli Erkən Uşaqlıq Baxımı və Təhsil Kurikulum Çərçivəsi (2005).

Araşdırma aşağıda qeyd olunan suallar üzrə aparılmışdır:

1. ŞKTR, İngiltərə, Finlandiya, Cənubi Kipr və Hindistanda məktəbəqədər təhsil proqramları hansı yaş qruplarını əhatə edir?

Aydın olur ki, ŞKTR məktəbəqədər təhsil kurikulumu 3-6 yaşlı uşaqları; İngiltərənin məktəbəqədər təhsil kurikulumu 2-5 yaşlı uşaqları; Finlandiyanın məktəbəqədər təhsil kurikulumu 6-7 yaşlı uşaqları; Cənubi Kiprin məktəbəqədər təhsil kurikulumu 3-5 yaşlı uşaqları; Hindistanın məktəbəqədər təhsil kurikulumu 0-6 yaşlı uşaqları əhatə edir. Hindistan istisna edilməklə, digər ölkələrdə kurikulumun əhatə etdiyi yaş aralığında məhdudiyyətlərin olduğu üzə çıxır. Məktəbəqədər dövrdə uşaqlar bütün sahələr üzrə sürətli inkişaf prosesində olduqlarından bu yaş məhdudiyyətləri təhsil proqramları baxımından müsbət xüsusiyyət sayılır. Sözsüz, onların yaşı artdıqca inkişafda da irəliləyirlər. Məsələn, 2 yaşlı uşaq 6 yaşlı uşağın inkişaf xüsusiyyətləri bir-birindən fərqlənir. Ona görə də bu dövrdə uşaqların inkişafını dəstəkləyən təhsil ehtiyacları da fərqlidir. Yaş və inkişaf baxımından bu fərqlərə xidmət edəcək kurikulumun yaşa uyğunlaşdırılması uşaqların hazırkı inkişafına daha yaxşı töhfə verəcək. Bu istiqamətdə ŞKTR məktəbəqədər təhsil kurikulumunun müsbət xüsusiyyətə malik olduğu düşünülür.

2. Məktəbəqədər təhsil kurikulumlarının ümumi məqsədləri baxımından ŞKTR ilə İngiltərə, Finlandiya, Cənubi Kipr və Hindistanın məktəbəqədər təhsil kurikulumları arasında hansı oxşar və fərqli cəhətlər var?

Ümumilikdə, bu ölkələrin məktəbəqədər kurikulumlarının ümumi xüsusiyyəti uşaqların inkişafına dəstək verməkdir və buna görə də əsas hədəflər uşaq şəxsiyyətinin inkişafına yönəlmişdir. Cənubi Kipr istisna olmaqla, digər ölkələrin təhsil proqramlarında bütün inkişaf sahələrinin dəstəklənməsi ümumi bir xüsusiyyətdir.

Mədəni maarifləndirmə, ayrı-seçkilik və bərabərsizliklə mübarizə ilə bağlı hədəflərin ŞKTR, İngiltərə və Finlandiyanın təhsil proqramlarına daxil edilməsi ümumi oxşar cəhətlərdəndir.

Böyük Britaniyanın təhsil proqramında müəllimlərin peşə standartlarının artırılması

ayrıca məqsəd kimi götürülsə də, bu xüsusiyyət ŞKTR də daxil olmaqla, digər ölkələrin təhsil proqramlarına daxil edilməyib. İngiltərə və Finlandiya proqramlarında təhsil mühitinin keyfiyyəti, ardıcılığı və müsbət öyrənmə mühitinin yaradılması məqsəd kimi müəyyən edilse də, bu hədəflərin ŞKTR, Cənubi Kipr və Hindistanın təhsil proqramlarına daxil edilmədiyi aydın olur.

Uşaq və müəllim arasında qarşılıqlı əlaqənin gücləndirilməsi, uşaq və valideynlər arasında qarşılıqlı əlaqənin dəstəklənməsi, uşağa özünüqiymətləndirmə imkanlarının verilməsi kimi məqsədlər ŞKTR-nin məktəbəqədər təhsil kurikulumunda ümumi müddəalara daxil edilməmişdir.

Bundan başqa, ŞKTR-nin məktəbəqədər təhsil kurikulumunda uşaqlarla iş mühitində bütün maraqlı tərəflərin əməkdaşlığı əksini tapmamışdır. Lakin İngiltərə, Cənubi Kipr və Hindistanın kurikulumlarına maraqlı tərəflərin qarşılıqlı əməkdaşlığı, Finlandiya kurikulumunda isə uşaq-valideyn-məllimin qarşılıqlı əlaqəsinin gücləndirilməsi ayrıca məqsəd kimi müəyyənləşdirilmişdir.

3. ŞKTR, İngiltərə, Finlandiya, Cənubi Kipr və Hindistanın məktəbəqədər təhsil kurikulumları arasında qazanılan bilik və bacarıqlar baxımından oxşarlıq və fərqlər nələrdir?

Tədqiqat nəticəsində göstərilən ölkələrin məktəbəqədər təhsil kurikulumlarında bilik və bacarıqların fərqli şəkildə müəyyənləşdirildiyi aydın olur.

ŞKTR	İngiltərə	Finlandiya	Cənubi Kipr	Hindistan
Sağlamlıq və fiziki inkişaf	Ünsiyyət və dilin inkişafı	Dil və qarşılıqlı əlaqə	Şəxsi və sosial maarifləndirmə	Fiziki sağlamlıq, motorika, hissiyyət və qavrayış inkişafı
Dil, kommunikasiya və savadlılıq	Fiziki inkişaf	Riyaziyyat	Emosional gücləndirilmə	Kognitiv inkişaf
Riyaziyyat və məntiqi təfəkkürün inkişafı	Şəxsi, sosial və emosional inkişaf	Fiziki və motori-kanın inkişafı	Mobillik bacarıqlarının əldə edilməsi	Dil inkişafı, şəxsi və sosial-emosional inkişaf
Elm, təbiət, ətraf mühit	Savadlılıq	Musiqi, incəsənət	Zehni qabiliyyət	
Şəxsi və sosial, emosional inkişaf	Riyaziyyat, dünyagörüş	Sağlamlıq		
Yaradıcı və estetik inkişaf	İncəsənət və dizayn	Ətraf mühit və təbiət		

Araşdırmada ŞKTR məktəbəqədər təhsil kurikulumuna daxil edilən, qazanılan bilik və bacarıqların bütün inkişaf sahələrini əhatə etdiyi aydın görünür. Uşağın bütün inkişaf sahələrinin bir-biri ilə əlaqəli olduğunu nəzərə alsaq, bu zaman bir inkişaf sahəsindəki irəliləyişin digərinə töhfə verəcəyini qeyd edə bilərik. ŞKTR-nin məktəbəqədər təhsil proqramının daha bir üstün cəhəti İngiltərə və Finlandiyanın təhsil proqramlarında olan riyaziyyat və savadlılıq, həmçinin Finlandiyanın təhsil proqramında əksini tapmış ekoloji maarifləndirmə ilə bağlı inkişaf sahələrinin daxil edilməsidir. Bu da ŞKTR -nin təhsil proqramına hərtərəfli işlənilib hazırlandığını söyləməyə əsas verir.

4. Məzmun xüsusiyyətləri baxımından ŞKTR, İngiltərə, Finlandiya, Cənubi Kipr və Hindistanın məktəbəqədər təhsil kurikulumları arasında hansı oxşarlıq və fərqlər var?

Tədqiqatdan aydın olur ki, məzmun xüsusiyyətləri baxımından ən böyük fərq Hindistan və ŞKTR kurikulumları arasındadır. Əgər Hindistandakı kurikulum “mövzu mərkəzli kurikulum”dursa, ŞKTR və digər ölkələrin kurikulumları anlayışlar, fərqli məzmunlar üzrə işlənilmişdir. Həmçinin ŞKTR-nin təhsil proqramına daxil edilən vaxt və istiqamət anlayışları İngiltərənin təhsil proqramına daxil edilməyib. İngiltərənin məktəbəqədər təhsil proqramına daxil olan dünya, dizayn, texnologiya və musiqi məzmunu isə ŞKTR-nin təhsil proqramında öz əksini tapmır. Bundan başqa, ŞKTR kurikulumunda yer alan anlayışların Cənubi Kipr kurikulumuna daxil edilmədiyi, bunun yerinə sosial və siyasi; maliyyə; tarixi-coğrafi; dini və etik; məzmun sahələrinin yer aldığı görünür. Bu məzmun yanaşması 2 ölkənin məktəbəqədər təhsil proqramları arasındakı başlıca fərq hesab olunur.

ŞKTR və Finlandiyanın məktəbəqədər təhsil proqramlarında vaxt, yer, istiqamət, ölçü və miqdar anlayışlarının daxil edilməsi iki ölkə kurikulumları arasında oxşarlığı göstərir. Eyni zamanda, Finlandiyanın təhsil proqramına daxil edilmiş rəqs, dram, musiqi, incəsənət, rəssamlıq kimi fəaliyyət növləri ŞKTR-nin təhsil proqramına da daxil edilib. Finlandiyanın məktəbəqədər təhsil proqramı uşaqlara öyrənmək istədikləri və maraqlı olan məzmunu müəyyən etməyə imkan verən bir proqramdır.

5. Qiymətləndirmə baxımından ŞKTR, İngiltərə, Finlandiya, Cənubi Kipr və Hindistanın məktəbəqədər təhsil kurikulumları arasında hansı oxşarlıq və fərqlər var?

ŞKTR	İngiltərə	Finlandiya	Cənubi Kipr	Hindistan
Müşahidə formasında uşağın qiymətləndirilməsi	Davamlı qiymətləndirmə	Uşaqların qiymətləndirilməsi	İzahlı qeydlər, audio və vizual qeydlər	Davamlı müşahidə, suallar verilməsi, uşaqların dinlənilməsi
Həftəlik şagird monitorinqi	İnkişafa və öyrənməyə nəzarət	Özünü qiymətləndirmə	Uşağın gördüyü işlərin qiymətləndirilməsi	Sistematik və ardıcıl proseslərin qiymətləndirilməsi
Müəllimin qiymətləndirilməsi	Profil qiymətləndirilməsi	Portfolio (sənədlərin) qiymətləndirilməsi	Nəzarət siyahılarının qiymətləndirilməsi	Uşaq məşğələlərinin sistematik seçilməsi
Kurikulumun qiymətləndirilməsi				Sənədləşdirmə prosesləri
Anekdota müşahidəsi				İnkişafda irəliləyiş, nəzarət siyahısı
Öyrənmə sahələri və nəticələri ilə bağlı qiymətləndirmə				Portfolio və icmal hesabatı

Araşdırmaya cəlb olunan ölkələrin təhsil kurikulumlarında qiymətləndirmə baxımından fərqlər də öz əksini tapır. ŞKTR-nin təhsil proqramında həm müəllimin, həm də uşağın qiymətləndirilməsi təcrübəsi olsa da, bu İngiltərə, Cənubi Kipr və Hindistanın məktəbəqədər təhsil proqramlarında yer almayıb.

Lakin tədqiqatdan o da aydın olur ki, yalnız Finlandiyanın məktəbəqədər təhsil kurikulumunda müəllimin qiymətləndirməsi ilə yanaşı, uşağın özünü qiymətləndirməsi də qiymətləndirilmə prosesinə daxildir. Tədris prosesində tədrisçi inkişaf edən özünüqiymətləndirmə bacarıqları öyrənmə yolunun bir hissəsidir. Lahde (2018) Finlandiyada uşaqların məktəbəqədər dövrdə müxtəlif sahələrdə seçim etmələrinin vacib olduğunu, bu kontekstdə uşaqlara müəyyən seçimlər etmək və özünüqiymətləndirməni həyata keçirmək imkanı verildiyini bildirir. Zeng isə (2016) bildirir ki, Finlandiyada məktəbəqədər təhsilin qiymətləndirmə mərhələsi çoxistiqamətli və özünüqiymətləndirmə məktəbəqədər təhsilin keyfiyyətinə töhfə verən xüsusiyyətlərdən biridir. Məktəbəqədər təhsil proqramında axtarılan keyfiyyətlər arasında uşağın əldə ediləcək təcrübələr vasitəsilə özünü qiymətləndirməsi və qəbul etməsi yer alır. Özünü qiymətləndirmə vasitəsilə uşaqlar nə öyrəndiklərini, nə öyrənmə biləcəklərini və necə öyrəndiklərini kəşf edirlər. Bu prosesdə uşaqlar tənqidi baxımdan düşünmə bacarıqlarından istifadə etmək imkanı əldə edirlər.

ŞKTR məktəbəqədər təhsil proqramı uşaq, müəllim və kurikulumun qiymətləndirilməsi üçün imkanları təmin edir. Uşağın qiymətləndirilməsi İngiltərə, Cənubi Kipr və Hindistanın məktəbəqədər təhsil kurikulumlarında mühüm fərq kimi nəzərə çarpır. ŞKTR-nin məktəbəqədər təhsil proqramı ilə digər ölkələrin məktəbəqədər təhsil proqramları arasında daha bir fərq kurikulumun qiymətləndirilməsi ilə bağlıdır. Təhsil kurikulumunun qiymətləndirilməsi ŞKTR-da həyata keçirilsə də, digər ölkələrdə belə bir qiymətləndirmə yoxdur. Araşdırmada öz əksini tapan məlumatlar, nəticələr nəzərə alınaraq aşağıdakı tövsiyələr hazırlanmışdır:

- Məktəbəqədər təhsil kurikulumu yenidən nəzərdən keçirilərkən uşağın özünü qiymətləndirməsi ilə bağlı proses ŞKTR-nin təhsil proqramına daxil edilə bilər.
- ŞKTR məktəbəqədər təhsil proqramına fərqli dillə, mədəniyyətlərə malik uşaqlar üçün yeni sahələr, bölmələr əlavə etməklə əhatəli və ədalətli şəkildə kurikulumun həyata keçirilməsi təmin edilə bilər.
- Kurikulumların müqayisəsi müəllimlərin, valideynlərin və ekspertlərin rəyləri əsasında aparıla bilər.